

Fö 5 - TMEI01 Elkraftteknik

Likströmsmaskinen

Christofer Sundström

2 februari 2020

- 1 Repetition
  - Ekvivalent Kretsschema
- 2 Mekaniska Samband
- 3 Driftegenskaper Motordrift
  - Separatmagnetiserad likströmsmotor
  - Shuntmagnetiserad likströmsmotor
  - Seriemagnetiserad likströmsmotor
  - Kompoundmagnetiserad likströmsmotor
  - Startström och Startpådrag
  - Varvtalsstyrning
- 4 Verkningsgrad
- 5 Borstlös DC (BLDC)

Likströmsmaskinen: Introduktion

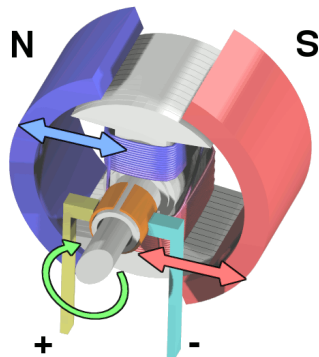
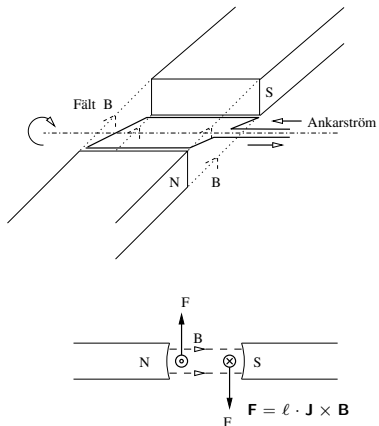
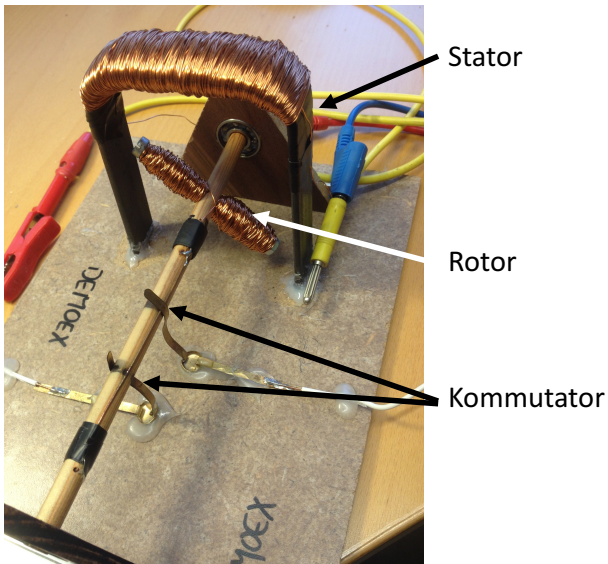

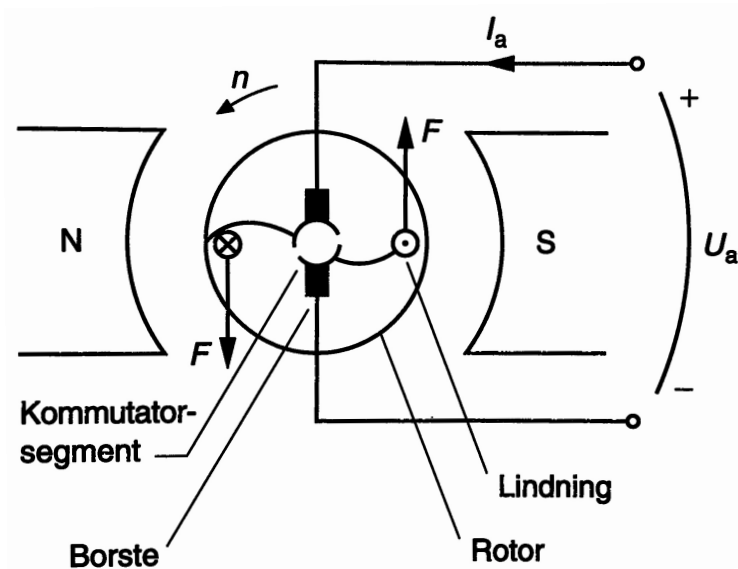
Illustration av DC-motor,
Wikimedia Commons

Introduktion, forts.

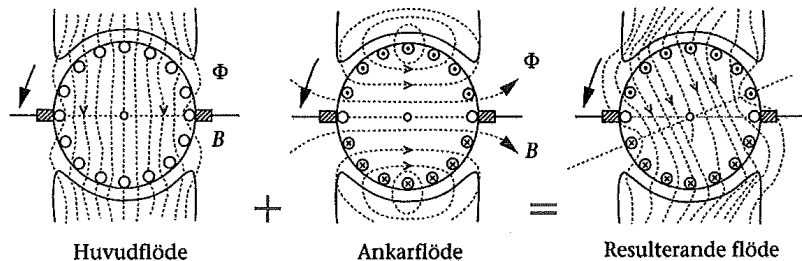

Benämningar för de olika delarna i en DC-motor

Introduktion: En illustrerande bild

Huvudflöde och Ankarflöde

Figur 3.6 Magnetiska flöden hos en 2-polig likströmsmaskin.

- Kirchoffs spänningslag ger oss

$$U_a - I_a \cdot R_a - E = 0$$

- Den varvtalsberoende elektromotoriska kraften är

$$E = k_1 \cdot \Phi \cdot n = k_2 \cdot \Phi \cdot \omega$$

$$\omega = n \cdot \frac{2\pi}{60}$$

- Strömmen i magnetiseringsledningen blir

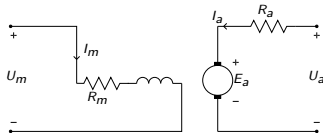
$$I_m = \frac{U_m}{R_m}$$

- Magnetfältet för det linjära området är

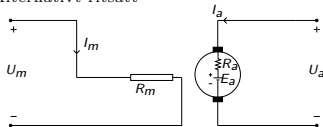
$$\Phi = k \cdot I_m$$

Varvtalsformeln

$$n = \frac{U_a - I_a \sum_i R_i}{k_1 \cdot \Phi}$$

Alternativt rit sätt

Krettschema

- Det elektrodynamiska vridmomentet, M (eller ibland T), dvs det som uppstår på lindningsaxeln beror på magnetfältet enligt

$$M = k_2 \cdot I_a \cdot \Phi(I_m) \approx \left(\Phi = k \cdot I_m \text{ för det linjära området} \right) \approx \\ \approx k_2 \cdot k \cdot I_a \cdot I_m$$

- Den elektriskt genererade mekaniska effekten, P , är

$$P = M \cdot \omega = I_a \cdot \underbrace{k_2 \cdot \Phi(I_m)}_E \cdot \omega = E \cdot I_a$$

- Förluster från lagerfriktion och ventilation kallas tomgångsförluster P_{F0}
- Den avgivna effekten P_{avg} blir

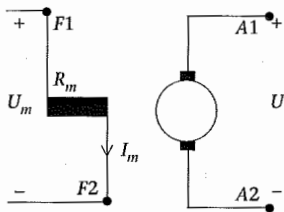
$$P_{\text{avg}} = E \cdot I_a - P_{F0}$$

- Axelmomentet, dvs det moment som lämnar maskinen blir

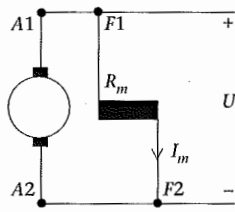
$$M_a = M - \frac{P_{F0}}{\omega}$$

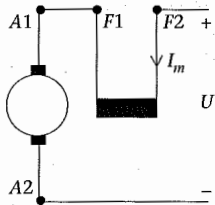
Repetition Separat, Shunt, Serie och Kompound kopplingar

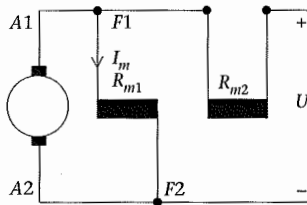
Figur 3.3 a) Separatmagnetisering.

b) Shuntmagnetisering.

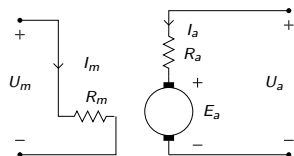

Figur 3.4 a) Seriemagnetisering.

b) Kompoundmagnetisering med shunt-lindning parallellt med ankaret.

Separatmagnetiserad likströmsmotor

Kretsschema

Driftsekvationer:

$$U_a = E + I_a \cdot R_a$$

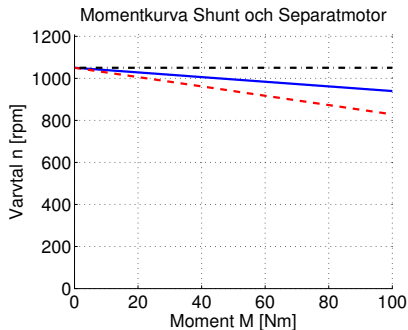
$$E = k_2 \cdot \Phi \cdot \omega = k_1 \cdot \Phi \cdot n$$

$$I_m = \frac{U_m}{R_m}$$

$$\Phi \approx k \cdot I_m$$

$$M = k_2 \cdot \Phi \cdot I_a$$

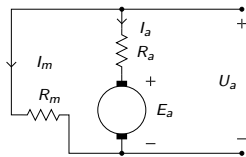
- Typisk momentkurva
- - - $R_a \cdot 1.25$
- · · $R_a = 0$

Momentkurva

- $R_a = 0 \Rightarrow U_a = E \Rightarrow n = \text{konst.}$
- $R_a \neq 0 \Rightarrow E$ minskar med $M \Rightarrow n = \text{avtar med } M$

Shuntmagnetiserad likströmotor

Kretsschema

Driftsekvationer:

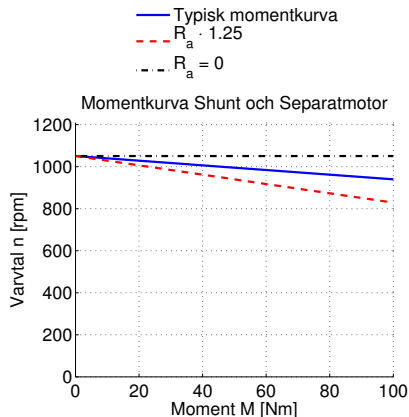
$$U_a = E + I_a \cdot R_a$$

$$E = k_2 \cdot \Phi \cdot \omega = k_1 \cdot \Phi \cdot n$$

$$I_m = \frac{U_a}{R_m}$$

$$\Phi \approx k \cdot I_m$$

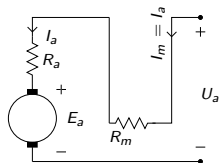
$$M = k_2 \cdot \Phi \cdot I_a$$

Momentkurva

- $R_a = 0 \Rightarrow U_a = E \Rightarrow n = \text{konst.}$
- $R_a \neq 0 \Rightarrow E$ minskar med $M \Rightarrow n = \text{avtar med } M$

Seriemagnetiserad likströmsmotor

Krettschema

Driftsekvationer:

$$U_a = E + I_a \cdot (R_m + R_a)$$

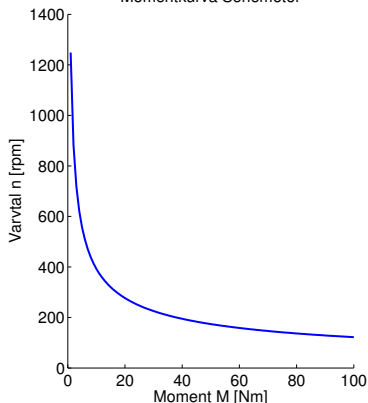
$$E = k_2 \cdot \Phi \cdot \omega = k_1 \cdot \Phi \cdot n$$

$$I_m = I_a$$

$$\Phi \approx k \cdot I_m = k \cdot I_a$$

$$M = k_2 \cdot \Phi \cdot I_a \approx k_2 \cdot k \cdot I_a^2$$

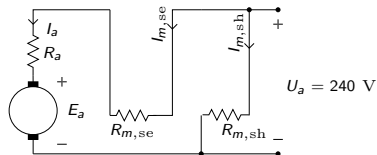
Momentkurva Seriemotor

Momentkurva

- $M \rightarrow 0 \Rightarrow \Phi \rightarrow 0 \Rightarrow n \rightarrow \infty$
- $n \rightarrow 0 \Rightarrow E \rightarrow 0 \Rightarrow I_a \rightarrow I_{a,\max} \Rightarrow M \rightarrow M_{\max}$

Kompoundmagnetiserad likströmsmotor (Överkurs)

Kretsschema (exempel)

Driftsekvationer:

$$U_a = E + I_a \cdot (R_{m,se} + R_a)$$

$$E = k_2 \cdot \Phi_{\text{Tot}} \cdot \omega = k_1 \cdot \Phi_{\text{Tot}} \cdot n$$

$$I_{m,se} = I_a$$

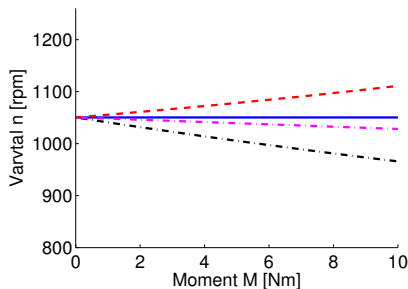
$$I_{m,sh} = \frac{U_a}{R_{m,sh}}$$

$$\Phi_{\text{Tot}} \approx k_{sh} \cdot I_{m,sh} + k_{se} \cdot I_a$$

$$M = k_2 \cdot \Phi_{\text{Tot}} \cdot I_a$$

- Perfekt Motkompounderad
- - - Motkompounderad
- · · Medkompounderad
- · - Shunt

Momentkurva Kompoundmotor

Momentkurva

- Eftersom $E = k_1 \cdot \Phi \cdot n = 0$ vid start så blir startströmmen hög för alla likströmsmaskiner.
- Startströmmen blir speciellt hög för den seriekopplade varianten eftersom de är designade med lägre lindningsresistanser.
- Lösningen är att koppla på ett s.k. startpådtag som begränsar strömmen i startögonblicket.
- Startpådtaget kopplas ur så snart motorn fått upp farten.

- 1 Seriereglering, ökning av $\sum R$ i ankarkretsen. Detta minskar spänningen över ankaret och sänker alltså E och därmed varvtalet.
- 2 Fältreglering (ändring av I_m och därmed Φ). Minskas fältet så ökar varvtalet enligt varvtalsformeln. Dock måste I_a öka för att bibehålla momentet.
- 3 Ankarspänningsreglering (ändring av U_a). Förutsätter styrbar spänningskälla.

Ex 3.9, Varvtalsförändring vid ändrad lindningsresistans

En likströms shuntmotor är ansluten till 250 V och drar en ankarström på 20 A vid 1000 rpm. Beräkna motorns varvtal om shuntkretsens resistans ökas med 25 % och om den avgivna effekten anses proportionell mot varvtalet. Ankarresistansen inkl. borstar är 0.6Ω och övriga förluster försummas. Maskinen antages omättad och ankarreaktionen försummas.

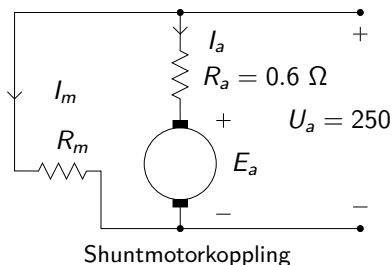

Ex 3.9, Varvtalsförändring vid ändrad lindningsresistans

Givet: $I_{a,I} = 20$ A vid $n_I = 1000$ rpm.
Belastningsmomentet är konstant.
Mekaniska förluster försummas och motorn är linjär.

Sökt: Varvtalet om R_m ökas 25%

Rita Figur:

Lösning: Använd $E = k_1 \cdot \Phi \cdot n$ för de två fallen och lös ut varvtalet. Fall I är före och Fall II efter ändringen.

Fall I: Kirchoffs lag ger E_I

$$E_I = U_a - I_{a,I} \cdot R_a = 250 - 20 \cdot 0,6 = 238 \text{ V} \Rightarrow$$

$$\Rightarrow k_1 \cdot \Phi_I = \frac{E_I}{n_I} = 0,238$$

Fall II: Momentet är konstant men flödet har minskat så

$$(1) \quad M_I = M_{II} \Rightarrow k_2 \cdot \Phi_I I_{a,I} = k_2 \cdot \Phi_{II} I_{a,II}$$

$$(2) \quad \Phi = k \cdot I_m = k \cdot \frac{U_m}{R_m} \Rightarrow$$

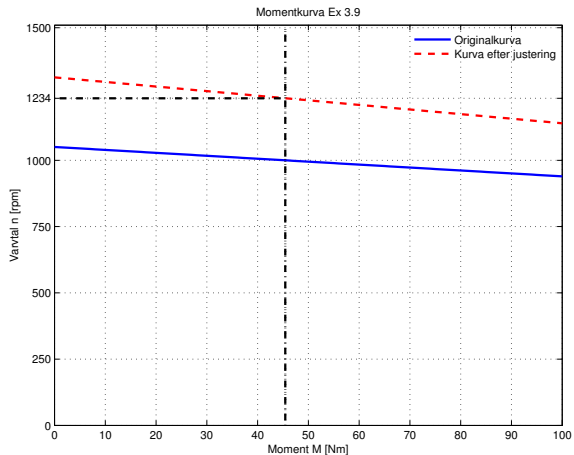
$$\Rightarrow \Phi_{II} = \Phi_I \cdot \frac{R_{m,I}}{R_{m,II}} = 0,8 \cdot \Phi_I$$

$$(1) \& (2) \Rightarrow I_{a,II} = 20 \frac{1}{0,8} = 25 \text{ A}$$

Varvtalet kan nu lösas ut enligt

$$U_a - I_{a,II} \cdot R_a - \overbrace{0,8 \cdot k_1 \cdot \Phi_I}^{k_1 \cdot \Phi_{II}} \cdot n_{II} = 0$$
$$\Rightarrow n_{II} = \frac{250 - 0,6 \cdot 25}{0,8 \cdot 0,238} = 1234 \text{ rpm}$$

Ex 3.9, Grafisk beskrivning

Förlusterna hos en likströmsmaskin kan skrivas som

P_{F0} Tomgångsförluster, ofta varvtalsberoende

P_{FB} Belastningsförluster, $P_{FB} = \sum R_a \cdot I_a^2$

P_{FM} Magnetiseringsförluster, $P_{FM} = R_m \cdot I_m^2 = U_m \cdot I_m$

Verkningsgraden blir därmed

$$\eta = \frac{P_{\text{Avg}}}{P_{\text{In}}} = \frac{P_{\text{In}} - (P_{F0} + P_{FM} + P_{FB})}{P_{\text{In}}}$$

Ex 3.12, Verkningsgrad och varvtalsberäkning

Vid tomgång och 1000 rpm är en shuntgenerators ankarspänning 250 V. Ankarkretsens resistans inkl. borstar är 0.5Ω . Shuntlindningens resistans är 250Ω . I tomgång drar maskinen som motor 4 A vid 250 V. Beräkna motorns varvtal och verkningsgrad, när den vid samma spänning drar 40 A som belastad motor. Fältförsvagning på grund av ankarreaktionen uppskattas till 4 %.

Ex 3.12, Verkningsgrad och varvtalsberäkning

Givet: Shuntkopplad elmaskin med $R_a = 0,5 \Omega$, $R_m = 250 \Omega$.

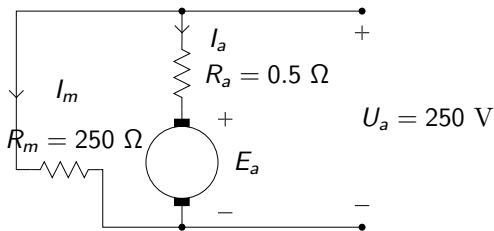
Fall I: Olastad generator, $U_{a,I} = 250 \text{ V}$ vid $n_I = 1000 \text{ rpm}$.

Fall II: Motor vid tomgång, $I_{a,II} + I_{m,II} = 4 \text{ A}$, vid $U_{a,II} = 250 \text{ V}$.

Fall III: Lastad motor, $I_{a,III} + I_{m,III} = 40 \text{ A}$, $\Phi_{III} = 0,96\Phi_I$

- Sökt:** a) Varvtal n_{III} och
b) Verkningsgrad η_{III}

Lösning: a) Räkna ut $k_1 \cdot \Phi_I$ och sätt in i $U_{a,III} - I_{a,III} \cdot R_a - \underbrace{k_1 \cdot \Phi_{III} \cdot n_{III}}_{E_{III}}$

Ex 3.12, forts.

Fall I: För en shuntgenerator i tomgång så är $I_a = -I_m$ och $I_m = \frac{U_a}{R_m} = 1 \text{ A}$.

Kirchoffs lag ger $U_{a,I} - I_{a,I} \cdot R_a - \underbrace{k_1 \cdot \Phi_I \cdot n_I}_{E_I} = 0$ så

$$k_1 \cdot \Phi_I = \frac{U_{a,I} - I_{a,I} \cdot R_a}{n_I} = \frac{250 + 0,5 \cdot 1}{1000} = 0,2505$$

Fall III: Kirchoffs lag ger $U_{a,III} - I_{a,III} \cdot R_a - k_1 \cdot \Phi_{III} \cdot n_{III} = 0$. Vi har dessutom att

$$I_{a,III} = 40 - I_{m,III} = 40 - 1 = 39 \text{ A}$$

$$k_1 \cdot \Phi_{III} = 0,96 \cdot k_1 \cdot \Phi_I = 0,96 \cdot 0,2505$$

Vi har alltså slutligen:

$$n_{III} = \frac{U_{a,III} - I_{a,III} \cdot R_a}{0,96 \cdot k_1 \cdot \Phi_I} = \frac{250 - 39 \cdot 0,5}{0,2505 \cdot 0,96} = 958,5 \text{ rpm}$$

Ex 3.12, forts.

Lösning: b) Räkna ut förlusterna P_{F0} från Fall II samt belastnings och magnetiseringsförlusterna, $P_{FB} = R_a \cdot I_a^2$ och $P_{FM} = U_m \cdot I_m$ för Fall III. Använd sedan verkningsgradsformeln.

Vi har att

$$P_{\text{tillf}} = U_a \cdot I_a = 250 \cdot 40 = 10 \text{ kW}$$

$$I_{a,II} = 4 - I_{m,II} = 4 - 1 = 3 \text{ A}$$

$$\begin{aligned} P_{F0} &= E_{II} \cdot I_{a,II} = (U_a - R_a \cdot I_{a,II}) \cdot I_{a,II} = \\ &= (250 - 0,5 \cdot 3) \cdot 3 = 745,5 \text{ W} \end{aligned}$$

$$P_{FB} = R_a \cdot I_a^2 = 39^2 \cdot 0,5 = 760,5 \text{ W}$$

$$P_{FM} = U_m \cdot I_m = 250 \cdot 1 = 250 \text{ W}$$

$$\begin{aligned} \eta &= \frac{P_{\text{avg}}}{P_{\text{tillf}}} = \frac{P_{\text{tillf}} - P_{F0} - P_{FM} - P_{FK}}{P_{\text{tillf}}} = \\ &= \frac{10^4 - 250 - 745,5 - 760,5}{10^4} = 82,4\% \end{aligned}$$

Notera att P_{F0} är konstant, P_{FM} är proportionell mot U_m och P_{FB} varierar med belastningen. Därför kan vi använda P_{F0} och P_{FM} från Fall I och II i uträkningarna för Fall III.

Ex 3.20 Kompoundkopplad motor

I en komppoundmotor för 240 V och 80 A är strömvärmeförlusterna i ankaret 2.6 %, i shunten 2 % och i serielindningen 1.2 % av totala ineffekten. Beräkna de olika lindningarnas resistans och motriktade emk:n i ankaret samt det moment som motorn är belastad med om den går på varvtalet 1200 rpm.

Ex 3.20 Kompoundkopplad motor

Givet: En komppoundkopplad motor, med shuntgrenen närmast spänningskällan. Designad för $U_a = 240V$ och $I_{Tot} = 80 A$. Förlusterna i ankarkretsen är 2,6%, i shuntlindningen 2% och i serielindningen 1,2% av totala ineffekten. Driftsfall $n = 1200$ rpm.

Sökt: $R_{m,sh}$, $R_{m,se}$, E , M_{avg}

Lösning: Räkna ut effekterna och använd sambanden mellan ström och effekt för att få fram resistanserna. Därefter kan kirchoffs lag användas för att räkna ut mot-emk'n.

$$P_{In} = U \cdot I \Rightarrow P_{In} = 240 \cdot 80 = 19200 \text{ W}$$

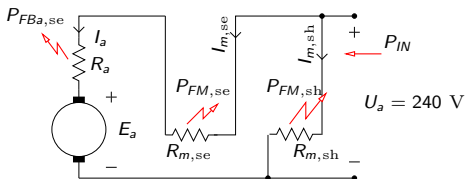
$$P_{FBa} = \frac{2,6}{100} P_{In} = 192 \cdot 2,6 = 499,2 \text{ W}$$

$$P_{FM,sh} = \frac{2}{100} P_{In} = 385 \text{ W}$$

$$P_{FM,se} = \frac{1,2}{100} P_{In} = 230,4 \text{ W}$$

Ex 3.20, forts.

Fortsätt med att räkna ut strömmarna och sedan resistanserna från effekterna

Kretsschema med utsatta effekter för komppoundkopplingen

$$P_{FM,sh} = U_a \cdot I_{m,sh} \Rightarrow I_{m,sh} = \frac{385}{240} = 1,6 \text{ A}$$

$$\Rightarrow R_{m,sh} = \frac{U}{I_{m,sh}} = \frac{240}{1,6} = 150 \Omega$$

$$I_a = I_{Tot} - I_{m,sh} \Rightarrow I_a = 78,4 \text{ A}$$

$$\Rightarrow R_{m,se} = \frac{P_{Fm,se}}{I_a^2} = 37,4 \text{ m}\Omega$$

$$\Rightarrow R_a = \frac{P_{Fa,se}}{I_a^2} = 81,2 \text{ m}\Omega$$

Kirchoffs spänningslag ger nu E enligt

$$0 = U_a - R_{m,se} \cdot I_a - R_a \cdot I_a - E$$

$$\Rightarrow E = U_a - R_{m,se} \cdot I_a - R_a \cdot I_a = 230,7 \text{ V}$$

Slutligen kan då momentet räknas ut från effekten $P = I_a \cdot E = 18087 \text{ W}$

$$P = M \cdot \omega$$

$$\Rightarrow M = \frac{P}{\omega} = \frac{P}{n} \frac{60}{2\pi} = 144 \text{ Nm}$$

- Motorn är en i princip Ut-och-In-vänd DC-motor med elektronisk styrning.
- Rotorn består av permanentmagneter istället för statorn.
- Motors position bestämmer vilka lindningar som leder ström precis som en vanlig likströmsmaskin.
- Motortypen är extremt lik en Synkronmaskin för växelström. Skillnaden är att den matas med fyrkantsvåg istället för sinus.
- En annan skillnad är att vi låter positionen bestämma switch-tiden istället för att ställa ut en på förhand bestämd våg.

Styrning av Borstlös DC

När kommuteringen sköts av positionen så gäller samma ekvationer som för vanliga likströmsmaskiner.